nós.

NÚM. 3

30 Decembre do 1920

NÓS

BOLETÍN MENSUAL DA CULTURA GALEGA, ÓRGAO DA SOCIEDADE GALEGA DE PUBRICACIÓS «NÓS»

DIREITOR:
Vicente Risco

XERENTE:
Arturo Noguerol

REDAUTOR-XEFE:
Xavier Prado (Lameiro)

SEGREDARIO DA REDAUCIÓN:
Xulio Gallego

REDAUTORES:
Ramón Cabanillas, Alfonso R. Castelao, Antón Losada Diéguez, Ramón Otero Pedrayo, Florentino L. Cuevillas, Leuter González Salgado

COLABORADORES:
Teixeira de Pascoaes, Johan Viqueira, Philéas Lebesgue, Leonardo Rodríguez, Antón Villar Ponte, Wenceslao Fernández Flórez, Xaime Quintanilla, Antón Noriega Varela, Gonzalo Abente, Manoel Banet Fontela, Lois Peña Novo, Eladio Rodríguez González, Ernesto Rivera, Marqués de Figueroa, Antón Palacios, Leonardo Coimbra, Amador Villar, Alvaro Cebreiro, Alexandre de Córdoba, J. Cervaens Rodrígues, Xulio A. Cuevillas, Victoriano Taibo, Xulio Prieto, Xosé Fernández Martínez, Farruco Lamas, etc., etc.

REDAUCIÓN Y-ADEMINISTRACIÓN
Padre Feixóo, 12

ABONAMENTO

Doce números, na Península. . . . **6** *ptas.*
» *Fora.* . . . . . **15** »
Número solto, **60** *cts. na Península,* **1'50** *ptas. fora*

Iste boletín non publica mais orixinás que os que foran direitamentes solicitados pol-a Direución.—Tampouco se fai solidario das ideias n-elas emitidas, non sendo dos que por non iren firmados, enténdense que son da Redaución.

SUMARIO

¿Fada ou quimeira? ¿Vizilia ou sono?, MARQUÉS DE FIGUEROA.
Unha carta de Leonardo Coimbra.
Galizia céltiga, VICENTE RISCO.
Lletres catalanes: Angel Guimerá, poeta, TOMÁS GARCÉS.
Conto sinxelo, ANTÓN LOSADA DIÉGUEZ.
Letras irlandesas: W. B. Yeats, V. R.
Archivo filolóxico e etnográfico de Galizia.
Os homes, os feitos, as verbas, V. RISCO, A. NOGUEROL, L. GONZÁLEZ SALGADO, etcétera...
Letras e artes galegas.
Libros.
Revistas.
Fóra de testo: *Poemiña*, CASTELAO.

MANUEL SEOANE

AXENCIA DE FERROCARRILES

Madeiras labradas de todas clases :-: :-: *Mércanse APEAS pra minas*

Ponte Mayor - OURENSE

BODEGAS GALLEGAS

PEARES-ORENSE-(ESPAÑA)

PEDRO ROMERO Y HERMANOS

MEDALLAS
Santiago 1909
Valencia 1910

DE ORO
Buenos-Aires-1910
S.ª Juan de P.to Rico-1911

Samaniego

Fotógrafo de Moda

Luis Espada, n.º 16

OURENSE

NEUMÁTICOS

Michelin

SEMPRE ACABADOS

DE FABRICARE

Gasolina

Lubrificantes

DEPÓSITO

OFICIAL

ALFONSO ABEIJÓN

PONTE MAYOR

(OURENSE)

GRAN "HOTEL MIÑO,,

OURENSE

O ÚNECO DA CAPITAL CON CALEFAUCIÓN CENTRAL
AMPLIAS HABITACIÓS :-: COARTOS DE BAÑO
PENSIÓN COMPRETA DENDE 12 A 60 PESETAS

Propietario: ANDRÉS PERILLE :-: **Teléfono 21**

Merquen: PLUMEIROS DE RAFIA "PERILLE,,

OS DE MAIS DURA, OS QUE MILLOR LIMPAM, OS MAIS ECONÓMICOS

BOAS UTILIDAS ÓS REVENDEDORES

FABRICANTE
ANDRÉS PERILLE
OURENSE (España)
Clave A. B. C., 5.ª edición

REPERSENTANTE N-A ARXENTINA
JOSÉ MARTÍN
Calle Venezuela, 926
BUENOS AIRES

Casa "PERILLE,,

FERRETERIA :-: LOUZA :-: CRISTAL
MOEBLES ECONÓMECOS E DE LUXO
FRABICACION DE COLCHOS PATENTADOS

Vostede pode montal-a sua casa con solo visitar iste estabrecemento, obtendo o maximum d' economia.

Paz Nóvoa, 9 - OURENSE

BOLETIN MENSUAL DA CULTURA GALEGA ÓRGAO,
DA SOCIEDADE GALEGA DE PUBRICACIÓS "NÓS„

Ano I Ourense 30 Decembre 1920 Núm. 3

¿FADA OU QUIMEIRA?
¿VIXILIA OU SONO?

«No importa que los sueños sean mentira
ya que al cabo es verdad,
que es venturoso el que soñando muere
infeliz el que vive sin soñar.»

(Rosalía Castro. *En las orillas del Sar.*)

Val o sono coma feito,
e o feito que non e sono
danos soyo ruin porveito.

Entre sonos a vin! é ben certo
que a vin e mireina,
que me viu, e mirou, e faloume
con fala de meiga!
¿Foi un sono de vrán?
¿A vixilia por sono valera,
doce lembro d' acordo lexano?
. . . . . .
Unha noite calada e serea,
pol-o fondo do val, xunt' ó río,
pasou a quimeira.....
Branqueou no luar un estante,
nos espazos deixou unha estela

vagarosa, com' o camiñiño
que na cima dos ceos branquexa;
o que os anxos abriron yencheron
de polvo d' estrelas!
Ollando na vía do ceo
aquel rastro que brila e que tembra,
inda mais me perdín nos escuros
camiños da terra,
luminados no mais que o momento
de vixilia, ou de sono, qu' oubera,
cando foi que o mirar d' unha fada,
levoume tras ela!....
¡Dend' enton, xa pasou moito tempo,
e isa noite do vrán, lonxe queda!
Ben volvin a buscar nas soedàdes,
o luar que crarea,
miña imaxe branquiña da fada,
a do encanto que mozo tivera,
a qu' ergueus' é voou pol-o espazo
e bulrou meu afán, tan lixeira!....
¡Alma triste! sen duda os meiguizos
a tiveron doida, posesa,
com' a tantas que vagan perdidas
iñoradas dos corpos que as levan!....
Inda oxe, se o luar enfeitiza
e do sono a figura desperta,
a lembranza, coa duda que volve,
fai que ós ceos pergunte por ela,
e pergíntem' a mín, se foi certo
que a fada ou quimeira,
ó pasar pol-a veira do río
a vin e mireina,
e que a mín se virou e faloume
con fala de meiga,
n-unha noite de vrán moi lexana,
n-unha noite calada, e serea!....

MARQUÉS DE FIGUEROA

UNHA CARTA

De LEONARDO COIMBRA a VICENTE RISCO

MEU QUERIDO AMIGO:

Recebí o primeiro numero da revista «NÓS». Magnífica! O seu artigo é, meu amigo, o mais belo hino á terra e uma perfeita concepçâo do verdadeiro amor religioso. Ninguén mais do que eu sentirá a verdade e a beleza desse verbo d' amor. Aprovo inteiramente a sua teoría da lembrança e sinto en açâo no seu pensamento as forças profundas que abriram a boca de Platâo.

Creio que Platâo ande muito ignorado até d' aqueles que profisionalmente se fazem a obrigaçao de o estudarem.

Esquecem ou ignoram que o mundo sensivel era tanto mais real quanto mais participava do mundo das ideias.

Se esse mundo das ideias era a verdadeira patria espiritual das almas, aquela patria d' onde elas traziam a reminiscencia da verdade e da beleza, nâo significa isso que tal mundo seja num Espaço impenetravel e distante.

O mundo ideal e o mundo sensual penetram-se e este mesmo só existe pelo que contenha d' aquele.

De modo que a reminiscencia tanto pode dar apenas a forma do mundo sensivel, os tipos, ou condiçôes da Experiencia, como a propia experiencia do passado a integrar e dirigir na experiencia do futuro.

Basta que o mundo sensivel participe inteiramente da Ideia do supremo Bem, para que ele seja a continuidade amorosa dum espirito que se lembra do convivio passado e inventa novas dadivas de mais pura e perfeita comunicaçâo. O Supremo Bem de Platâo, a nossa Divinidade, nâo pode sêr uma Unidade estranha á grande sociedade das almas e sêres. Deus é a grande Unidade amorosa das almas que *convivem*.

Sempre que essa convivencia é perfeito acordo musical, *convivemos* em Deus, coincide o mundo sensivel com o mundo das Ideias: tanto d' ele participa que é a sua propia vida de comprensâo e amor.

Eis porque ha *terras* que seríam *ceus* se eternas podessem sêr.

Sim; ha terras onde a convivencia é divina, como ha terras em gritos, desharmonía e guerra. Aquí na minha regiâo nâo ha un animal venenoso: uma criança pode adormecer sola ó luar sem que da sombra a espreitem gulas sinistras. A agua é fresca e pura, a herva murmura cançôes de agua escondida e sobe ela, insectos inofensivos realizam seus esponsaes.

Mais alem—a caminho de Traz-os-Montes—ja se oculta o veneno de más vontades elementares que defendem a fealdade da sua peçonha, as aguas mortas marcan a regiâo infernal do paludismo.

Alem a inocencia dum sono infantil tem a natureza como anjo da guardia aquí sêres elementares e vagas formas de maldade espreitam o sono e a vigilia do homem prevenido.

Eis uma terra que feita eterna (plasmada en lembrança), podería ser o proprio ceu.

Eis outra que só pode existir em vida essencial nas sombrias dobres do manto da Saudade. Uma feita lembrança, é o propio Ceu; a outra só consente a lembrança do seu corpo de sombra, a representaçâo estética da sua funçâo dramática.

Unidos, ou antes *Reunidos* em Deus, hemos de levar copiada em Memoria a convivencia da Terra dos nossos amores, reduzida a esquema funcional da luta que foi o nosso Exilio da Divinidade, a sombra de lembrança d' aqueloutra terra das nossas desinteligencias e guerras.

A sua Galiza vai consigo, é fé no corpo de lembrança que duplica e sustenta o seu corpo anedótico da fiisiología.

O seu artigo nâo foi escrito pela imaginaçâo individual dum homem, ele é contemporáneamente a oraçâo dos seus campos, vinhas, eidos, árvores, aguas, camponeses, zagaes e cupulas de bronze sobre vales e montanhas. Oraçâo quer dizer, vida, antes, convida de todas as almas belas, de todas as cousas belas na grande Harmonía Cósmica.

Por isso tem força de eternidade, e no interior das suas palavras, na invisivel dimensâo em que elas nascem ha uma vida e um calor de coraçâo bastante a animar a inmensidade dos mundos. O Verbo é criador. Ja os egipcios tinhan o Deus das tonalidades justas. Veja como este Verbo ressoa em todos os sêres e, circundando-os, os leva penetrados d' amor e convivencia ao grande seio divino.

Os meus amigos vâo dizendo palavras de tonalidades justas, de tal modo que en tenho saudades das terras de que falam, e onde em corpo fisiológico jamais fui.

As vossas terras sâo «aquelas terras onde ainda nâo fuí...», sâo ja terras da minha Saudade!

A minha lembrança é ja enriquecida das vossas belezas. Por vós o meu mundo cresceu e na vida eterna ja me sonrí o calor amigo dessa convivencia.

Ja me vejo ao fogo do vosso lar, ao lume das vossas arvores, relembrando.

E, por despedida, o meu pensamento cinga as terras do meu amor com a terra galega e as vossas almas e aquí fica vivendo, ia a dizer, na Saudade do Reencontro.

Seu

LEONARDO COIMBRA

GALIZIA CÉLTIGA

A Don MANUEL MURGUIA, respeitosamente

I

A sinificación do Celtismo

Imos tratar eiquí, por razós d' oportunidade estórica—xa que os pobos céltigos seica queren vir de nóvo á autualidade—da época mais escura da Estoria de Galizia. N-un falar sinxelo, esquemático, y-empregando as menos verbas que se poida.

Enantes d' entrar na materia, faremos unhas breves consideracións. É o conto que non hai estoriador serio de Galizia que non poña na raza celta o fundamento da nósa nacionalidade, e non hai escritor nazonalista que deixe de procramar baruda y-orgulosamentes a orixe céltiga do pobo galego, hastra com' unha bandeira de revolta. Compre, pol-o tanto, por en craro a sinificación do Celtismo na Estoria d' Europa, e mais a sinificación do Celtismo na nacionalidade galega.

Ora, os Celtas son pobos de raza e lingoa indoeuropeas, estabrecidos no Centro y-Oeste da Europa, na que propagaron, na Antiguidade, as civilizacións de Hallstatt e de la Tène, e na Edá Media, o esprito cabaleiresco. Os estoriadores e xeógrafos gregos e romanos, siñálanos cos nomes de Celtas, Galos e Galates, e c' outros nomes que desiñan as deferentes nacións, coma Belgas, Britanos, Galaicos, etc.

Con unidade políteca ou sin ela, os Celtas chegaron a costituir, no século VI antes de Xesucristo un imenso Imperio que s' estendía, dende Coimbra deica Cracovia, por toda a Europa Central, Atlántica e Hiperbórea, incluindo o Norte d' Italia y-unha parte da Asia Menor. Iste poder céltigo precedeu ó de Roma. Os Celtas, pensan moitos autores, qu' estiveron en posesión de todal-as comunicacións por terra co Oriente e coa India. Antr' eles, unha caste que s' imita moito á dos Rishis da época védica, os Druidas, eran os depositarios d' unha vella tradición relixosa e filosófica, que s' acha moi perto do Orfismo, do Pitagorismo e das doutrinas indas, e que supón unha moi antiga sabencia, superior en ben cousas á do mundo mediterráneo. A cultura material dos Celtas, polo que podemos enxergar pol-os restos descobertos nos enterramentos, nos *oppida*, nas *citanias*, non era en moitos aspeutos inferior á dos mediterráneos, e do seu estado social non temos noticias estóricas d' abondo pra xusgarmos de si non chegaron en algures a un desenvolvemento políteco coma o de moitos Estados gregos, y-as que temos veñen dos seus nemigos, que tenderon sempre a presentar coma bárbaros ós pobos que non participaban da sua cultura.

Por iso, hoxe, son moitol-os autores que, tirándose d' aquil prexuicio herdado do escrusivismo grecolatino, e fundados en inferencias estóricas de moito peso, sosteñen que os Celtas tiñan chegado, orredor do ano 500 antes de Xesucrito, a estabrecer do Ponto Euxino ó Atlántico a sua hexemonía inteleutual, industrial e comercial, agás da hexemonía políteca qu' exercían sobre toda a Europa non mediterránea. Hai quen dí que a Civilización latina debe a sua supremacia a ter recollido, agás das esencias da cultura dos gregos, a considerabel aportación da dos antigos Celtas, igual pol-o menos á d' aqueloutros.

Non embargante, os Celtas da Antiguidade achábanse ainda nos comenzos d' unha civilización que houbera sido a nósa, entroques da grecolatina, si as condicións especiáis da vida n-aquiles tempos non fixera políticamentes mais favorabel a posición dos pobos mediterráneos, o que favoreceu ó Imperio Romano pra poder asoballar ás naciós céltigas, detendo o

desenvolvemento da sua civilización. Tal foi o resultado das guerras viriáticas e das Galias.

Logo, a costante presión do Imperio, impoñendo militarmentes a romanización, e mais despois, as invasiós dos pobos xermánicos, foron arreconchegando ós Celtas nos estremos mais ocidentais da Europa, nas illas y-ond' a terra europea mais se mete no mar Atlántico: Irlanda, Gales, Cornuall, Bretaña, Galizia... Elí ficaron isolados y-hastra con pouca comunicación antr' iles mesmos. O Druidismo, esencia espirtual da sua civilización, preseguido cruelmentes pol-o Imperio Romano, chegara a desaparecer das terras céltigas continentais.

Porén, o Druidismo conservárase nas Illas Británicas, e na Edá Media tivo a sua espresión na poesía dos Bardos. As loitas de defensa contr' os anglo-saxós, deron nacemento á grande epopeia da Táboa Redonda que traguía drento un novo espríto celto-cristián, que pol-o século XII principia a s' espallar pol-a Europa. Gaña Francia, Galizia e Portugal, y-a fis da Edá Media tiña xa trasformada por compreto á ruda sociedade feudal, que os xermanos tiñan posto en lugar da sociedade burocrático-militar dos romanos. Era o esprito cabaleiresco, unha concención da vida na que ainda non afondaron bén os pensadores, e que enche as leendas do Rei Artús e do noso Santo Graal,(1) ás que os hespañois chamaban *Materia de Bretaña*, e que, co famoso pseudo-Turpín, comunicouse á literatura hespañola pol-os tradutores e imitadores do libro galaico-portugués d' *Amadís de Gaula*.(2)

Ás ideias cabaleirescas debe a Europa a nocián da honra e mais do respeito á persoalidade do home. Todal-as ideias modernas veñen d' elí.

Derradeiramente, hoxe, os pobos céltigos entran n-unha nova época da sua vida. Revóltase Irlanda; Bretaña e Galizia escomenzan a rebulir arelando a reivindicación da sua persoalidade. É un feito estórico. É un feito estórico que pode traguer atrás d' il moitas cousas, que pode cambeal-a direución que leva a civilización europeia nun senso moito mais espirtual, moito mais conforme coa dinidade da especie humana. O entraren os pobos céltigos outra vez na vida antiva da estoria, sinifica dende logo o definitivo desprazamento do centro de gravedade do mundo, do Mediterráneo pr' ó Atlántico, e tamén o fin da civilización latina y-o abrirse unha nova éra, fóra dos cálculos dos políticos e dos sociólogos. Antr' os fautores qu' arestora rebulen na Europa, iste espertamento dos pobos céltigos pode parecer o mais cativo y-o que menos resultados pode traguer. Os qu' esi pensen, engánanse ben...

Eis a sinificación do Celtismo na Estoria d' Europa. Ora, na nacionalidade galega sinifica a superioridade indiscutibel da nosa Raza sobre das razas morenas euroafricanas da Iberia, e pol-o tanto, a inxusticia de que sexamos domeñados e gobernados por iles. Sinifica a nosa potencialidá de crearmos valores culturáis e sociáis propios nosos, e pol-o tanto, o noso direito a termos un valor internacional, y-a inxusticia de que sexa Castela quen leve por nós a voz no mundo. Sinifica que, quitando Portugal, non temos verdadeiras afinidades étnicas con ningún outro pobo d' a Península, y-en troques, témolas moi grandes c' outros pobos europeus: con Irlanda, coa Bretaña, coa Escocia, con Gales; que somos elquí un pobo aparte, que as tradiciós hespañolas das grorias de Castela, do Arabismo, do Século d' Ouro, da Místeca, non son nosas, nin están no noso ser, ni-nos podemos encariñar co' elas. Sinifica o noso direito á autonomía política y-á asoluta independencia no que toca á cultura.

Vel-ehí está o porque os estoriadores galegos, os Verea y-Aguiar, Vicetto, Saralegui, Murguía, Villaamil y Castro, Tettamancy, Maciñeira, Fernández Alonso, Amor Meilán, teñan sempre empeño en pór de manifesto a groriosa ascendencia céltiga do pobo galego. Porque ises homes, coas suas pacienzudas e piedosas investigaciós, foron e son, anque algús cecais non se decaten d' elo, os creadores da concencia nacional galega.

II

As poboaciós pre-céltigas da Galizia

Fundándose nos testos d' Herodoto, Hecateo de Mileto e mais Avieno, os mais dos estoriadores non galegos, poñen a entrada dos Celtas na Peninsua Ibérica orredor do ano 500 enantes de Xesucristo. Inda que non teñamos esta afirmación por indiscutibel, ela ponnos no caso de termos que mirar cales poderon ser as poboaciós de Galizia enantes da chegada dos Celtas.

Murguía, recoñecendo ter habido poboaciós pre-céltigas na nosa Terra, dáas por inteiramentes descoñocidas, afirmando que d' elas,

(1) É moi curiosa a opinión que fai derival-o nome de Galizia (*Galizia*) do *Cádiz* ou Graal que figura no escudo d' armas do noso antigo Reino.

(2) O cervantismo fixo perdel-o creto de tal xeito ós Libros de Cabaleirias, que a atención dos homes cultos arredouse d' iles, cando tanto porveito se podería sacar do seu estudo, se se tiraran d' ise prexuicio que a platitú do esprito castelan, aliada co clasicismo, botou riba d' eles.

nada se pode dicir.(1) Outros mais modernos como Amor Meilán(2), pérdense en suposicións sobre dos Kymris, os Ligures y-os Iberos; con mais erudición que críteca. Total, que non hai, nos nosos estoriadores, nada que se poda aproveitar sobre do conto.

Raza de Mugem

Imos ver s' é que sacamos algo por outro lado. Non hai noticia de restos osteolóxicos paleolíteces en Galizia. Nos comenzos do neolíteo, poboara Portugal unha raza chamada *de Mugem*, da que, os restos, atopáronse nos *kjoekkenmoeddingen*(3) do val do Texo. Esta raza foi crasificada no grupo dito de *Beaumes-Chaudes* (das covas de Beaumes-Chaudes, Lozére, Francia) tipo humán qu' aparesce coma úneco nas sepulturas neolíteces da zona ocidental da Francia, namentras que na oriental, aparesce misturado co tipo braquicéfalo de Grenelle. O tipo de Beaumes-Chaudes é dolicocéfalo e imítase moito ó de Cro-Magnon, pol-o que cáxeque todol-os autores téñeno coma autóutono(4). Sería, pois, pertencente á *estirpe eurafricana* que según o antropólogo italiano Sergi, comprendería a raza de Cro-Magnon e mais as razas estóricas mediterráneas: ligures, iberos, pelasgos, sirios, exipcios, lybios.

Ora, en Galizia apareceron, pol-o menos, dous kjoekkenmoeddingen(5). D' un d' iles, esprorado, antre Vilagarcia e Cambados por don Ramón Valle, trai noticia Murguía(1). Contiña cunchas d' ostra, berberecho e mexillón, ósos d' animais, testos de cerámica, y-unha calivera d' home, que se perdeu sen ser estudeada. Esi non sabemos de certo s' aquila calivera sería da raza de Mugem, ou de Beaumes-Chaudes, anque premitan supoñelo a imitanza de civilización y-o atoparmos esa raza repartida por tod' a costa O. d' Europa.

Da edá neolíteca, ou da do Bronze, seica hai caliveras galegas no Museu d' Estoria Natural de Madrid, sen que se sepia que foran estudeadas de xeito serio. Da Edá do bronze temos moitos restos arqueolóxicos que testemoyan unha raza ben civilizada. Cal podeu sel-a raza esa? Pódese identificala con algunha das razas estóricas europeias?

Ligures

O ilustre investigador alemán Adolfo Schulten é o autore da teoría que hoxe ten mais creto sobre da poboación proto-estórica da Peninsua Ibérica(2). Como indica o sabio profesor da Universidá de Barcelona, Sr. Bosch Guimpera, a teoría de Schulten está sendo confirmada pol-os achádegos arqueolóxicos. Schulten, despoixas de moitas esproracións en España e d' un fondo estudo das toponimias e mais dos testos dos autores antigos, estabrece que os habitadores mais antigos da Peninsua foron os *Ligures*, que a ocuparon toda inteira, sendo a sua reliquia derradeira, os vascos. Apóyase en testos d' Eratóstenes, que chama á Peninsua Ibérica *Ligustiche*, y-en Avieno que dí que ó principio todo o Oeste da Peninsua era ligur, e fala do *ligustinus lacus* no Betis baixo, e do *Pernix ligus* na costa Noroeste, e dos costumes dos habitadores do Algarbe e do promontorio Sacro; entrepreta tamén sabiamente a Hesiodo, Eforo, Tucydides e pseudo-Scylax, y-as toponimias que levan os sufixos *asca* e *ur*.

Os ligures, chamados pol-os gregos *ligues*, e *liguses* ou *ligures* pol-os latinos, son pra Schulten unha raza pre-arya, d' orixe africana, que n-unha época moi recuada, estendeuse pol-a Europa ocidental inteira, ocupando a *Ophiusa* (Galizia, Portugal, Cantabria) e mais a *Oestrimnis* (Bretaña) d' Avieno, e tamén as illas Británicas.

Igual pensa Camille Jullian(3), quen dí que os Ligures ocupaban dend' a Xermania ás illas

(1) Manuel Murguía, *Galicia*, col. *España y sus monumentos*, Barcelona, 1888, pax. 20.

(2) *Historia de la provincia de Lugo*, t. I, «Edad prehistórica», Lugo, 1918, cap. II.

(3) Os *kjoekkenmoeddingen* ou «restos de cociña» son montós de cunchas de mariscos, ósos, espiñas de peixe, istrumentos de pedra, óso e corno, testos de cerámica, y-ás veces ósos humans, qu' aparesceron pirmeiro en Dinamarca, e logo en Portugal, Andalucía, Galizia e toda a costa atlántica, siñalando os sitios ond' os homes dos comenzos do neolítico faguían pousa e preparaban o seu xantar. Vid. Dechelette, *Manuel d' Archeologie prehistorique*, t. I, páx. 322, Paris, 1908.

(4) J. Dechelette, *Ob. cit.*, pax. 482.

(5) D. Ignacio Calvo, na sua memoria sobr' as esproracións que fixo na citania do monte Santa Tecla, nos anos 1915 a 1920, fala d' unha morea de cunchas de mariscos y-ósos de bestas domésteces qu' atopou a carón das costrucións da devandita citania. Mais inda qu' il lle chame *kjokkenmoedding*, aquil depósito non é da época arqueolóxica dos verdadeiros kjoekkenmoeddingen, que pertencen á época de transición do paleolítico ó neolítico, chamada por algús paleznólo gos *mesolítico*, e por outros *epipaleolítico*, senon que é da época do bronze, xa que n-él, atopáronse *azuelas* de cobre y-unha fíbula de bronce, sen testos, ademais, de cerámica, nin pedras pr' ó lume. Era, sixelamentes, un sitio ond' os habitadores da citania botaban os desperdicios, non un kjoekkenmoedding. (Confróntese a memoria: *Monte Santa Tecla. La Guardia, Pontevedra, Exploraciones arqueológicas verificadas en los años 1914 a 1920* por D. Ignacio Calvo, Madrid, 1920, con Obermaier, *El hombre fósil* e Bosch Gimpera *La Edat de la Pedra*, Col. Minerva, Barcelona.)

(1) Murgía *Ob. cit* pax. 32.

(2) A. Schulten *Numantia die Ergebnisse der Ausgrabungen; I Die Keltiberer und ihre Kriege mit Rom*, Münchan, 1914.

(3) *Histoire de la Gaule*, Paris, 1908-1914.

do Mediterráneo, dos Alpes ós Pirineus, e dend' os Pirineus ó Atlántico, chegando á mesma Irlanda. H. d' Arbois de Jubainville, o eminente celtista, dí que os Ligures enchían, enantes da época céltiga, a parte meirande da Europa ocidental (1). O ilustre Martíns Sarmento apoia a mesma ideia (2).

Os Ligures eran tribus labregas, de caste pequena, de moita resistencia, moi traballadores e moi esclavos. Vestíanse de pelicas de cabra e carneiro; adouraban as pedras, os ríos, os arbres; foron tamén mariñeiros: as barcas de pelica dos antigos galegos son según Schulten, d' invención ligur. Os autores din que foron os costrutores dos moimentos megalíticos. Dechelette atribuelles a invención da *fouce* y-o comercio do ámbare (3). Jullian atribuelles a do bronce, e dí que d' iles tomaron os celtas a relixión naturista y-outros elementos de civilización.

Tocante á sua orixe, xa non hai conformidade: Schulten dí que non son indoeuropeus, e que proceden d' Africa com' os Iberos, os Lybios e demais pobos mediterráneos. Igual é a opinión de Sergi. Jullian dí que son a resultancia das misturas e das trasformaciós das poboaciós europeias dend' a época troglodíteca. Cuno e Maury pensan qu' eran indoeuropeus ou *Celtas enantes de s' empregal-a verba Celta*. Martíns Sarmento distingue os *Celtas da arqueoloxía* ou Ligures, dos *Celtas da estoria*. Os arqueólogos portugueses propenden a identificar ós Ligures co' a raza de Mugem, da que sería unha continuación estórica.

Da presencia dos Ligures en Galizia, parés que non colle dúbida. As toponimias de raiz e sufixo ligur (danse como ligures as terminaciós *asco-asca, usco-usca, osco-osca* e Schulten a terminación *ur*) hainas principalmentes na provincia de Lugo. Amor Meilán trai as seguintes, tomadas de d' Arbois de Jubainville: *Carrasco* (Oro) dudosa; *Gondaisque* (Villalba); *Viascos* (Carballedo) (4). A elas podemos axuntar nós: *Báscoas, Bascos* de Carballedo, *Bascos* de Monforte, *Biascós, Codaisque, Pazcais, Reascos*, Santa Eulalia de *Oscos*, etc. O sufixo *ur* aparesce na d' Ourense: *Seadur, Asadur*. Cecais *Buriz* e *Bures; Alba*, que Schulten da tamén coma ligur, repítese en distintas formas nas catro provincias. Hai toponimias ligures en Portugal e por toda Hespaña adiante.

(1) H. d' Arbois de Jubainville, *Premiers habitants de l' Europe*, 2.ª ed, II, pax. 210.

(2) Martíns Sarmento, *Ora marítima, Os argonautas*, na *Portugalia*, vol I.

(3) *Manuel d' Arch. préhist. celtique et gallo-romaine*, t. II paxs. 13-18.

(4) *Historia de Lugo*, pax. 33.

Na arqueoloxía, os tipos mais caraiterísticos da industria galega do Bronze, son: o *machado plano* y-o *puñal triangular*, comús a toda Europa na Edá do Bronze I; o *machado de talon* con unha ou duas asas (tipo chamado do Miño), que Dechelette di orixinario da Peninsua Ibérica, é moi pouco común en Suiza, Saboya, Italia e terras ligures de Francia, común en Bretaña; os *colares* e *brazaletes d' ouro* feitos d' unha fita ancha d' ouro, co' a parte do centro dividida con incisiós horizontáis. Son das xoyas mais ricas da soberbia coleución do Sr. Blanco Ciceron. Aparesceron do mesmo xeito en Portugal, en Bretaña e mais en Scandinavia (1). Ningún d' iste tipos é ligur. A fouce de bronze que Dechelette fai caraiterísteca dos Ligures, e que dí foi levada por iles á Sicilia, send' o seu héroe epónimo Síkelos ou Sículos unha persoificación da tal fouce, non foi atopada, que selpamos, en Galizia mais que un eixemprar, na citania do monte Santa Tecla (Abóbriga?) que non parés de tipo ligur, tampouco. Pouco podemos sacar, logo, da arqueoloxía.

En troques, os Ligures terían trasmitido ós nosos Celtas, co' as suas creencias e práuticas relixiosas naturistas, os seus costumes sedentarios y-agrícolas.

Ligures e Celtas

Agora cumpriría vermos si os Ligures non poderían ser étnicamentes identificados cos propios Celtas. Cuno, Maury, Martins Sarmento, o mesmo Jullian, propenden á afirmativa. Hai antros Celtas y-os Ligures comunidá de creencias e práuticas relixiosas. Unhos y-autros utilizaron as costruciós magalítecas. A lingua dos Ligures non sobreviviu en ningunha fala moderna, e non é seguro que teñamos restos d' isericiós escritas no seu idioma; os nomes dos lugares da Liguria romana, teñen nas suas raices e sufixos algunha imitanza cos elementos das lingoas indoeuropeias. Algunhas isericiós do sul da Francia qu' hoxe s' atribuyen ós Ligures, foron outrora tidas coma dos Celtas; siñal de que non eran lingoas moi arredadas unha da outra (2).

Ainda mais: primitivamentes, os Celtas foran desiñados pol-os gregos co nome d' *hiperbóreos*. Georges Dottin (3) cita testos de Posidonios, Heráclides do Ponto, Hecateo d' Abdera e mais o Escoliasta d' Apolonio de Rodas, nos que a verba *hiperbóreos* é sinónima de *Celtas*. Ora, os

(1) Dechelette, *Ob. cit.* pax. 357.

(2) *Ibid*, pax. 9.

(3) *Manuel pour servir á l' étude de l' Antiquité Celtique*, París, 1915, pax. 22.

Hiperbóreos estaban no país do ámbare, á veira do mar Báltico, e tiñan coma divisa ou coma *totem*, un cisne, do que o culto iba xunto co culto do Sol. Pois iste mesmo culto do sol e do cisne, era prauticado pol-os Ligures; dos Ligures recibían o ámbare os pobos mediterráneos, e son moitol-os escritores antigos que din que o ámbare se colle no país dos Ligures. D' eiquí que non fose descamiñado A. Bertrand cando considerou ós Ligures y-ós Hiperbóreos ou Celtas com' unha mesma raza(1). Téñase en conta que o cisne volve aparescer na Edá Médea, nas leendas céltigas, especialmentes na do Cabaleiro do Cisne (Lohengrín) e G. Poisson recoñece no cisne de Lohengrín, ó *totem* ou cisne solar dos Hiperbóreos, ó tempo que demostra a orixe puramentes céltiga da leenda de Lohengrín(2).

Todo iso hai en favor da identificación dos Ligures cos Celtas, millor dito, de podelos considerar coma do mesmo grupo étnico. Endebén, por relativa que sexa a identificación, non deixa de ter serias dificultás, principalmentes, na arqueoloxía, e logo en outros datos, pol-o que Dottin e Dechelette, antr' outros, son nemigos d' ela.

Kymris

Tocantes a unha suposta invasión da Galizia pol-os Kymris, coma pobo distinto dos Celtas, ocurrida antr' os séculos IX e VI enantes de Xesucristo, é cousa que se ven repitindo dos ús ós outros, por caxeque todol-os estoriadores galegos. Os Kymris tiñan coma insinia totémica un dragón ou unha serpe, e d' iles virían as toponimias compostas co-as raices: *Cam, Camb, Cambr, Cim, Cimbr* e *Cron (Crown, Cruc)* coma Cimbro, en Sequeiros (Quiroga); Crin, en Villares de Trasparga; Camba, en Jove, Orol, Chantada, Caldelas; Cambra, Cambrelle, Cambrás, Cambre de Carballo etc. Serían tamén os introdutores da ofiolatría en Galizia(3).

Os estoriadores galegos, agás de diferenciar ós Kymris dos Celtas, confúndenos cos *Cimbros*. García de la Riega, a maores, di que os Kymris son os *Cimmerios* escitas do mar d' Azof. Coma caxeque todal-as conxeturas aventuradas y-acomodadas ós seus prexuicios, do autore da *Galicia Antigua*, esta áchase lonxe das concrusións da críteca moderna.

Dottin(4) demostra que a fonética oponse á identificación dos nomes *Cymry* e *Cimbri*. *Cymry*, nos tempos romanos, houbérase dito *Combroges* e non *Cimbri*, e todo nome céltigo que principia en C, ten que principiar en língoa xermánica en H, asegún a lei de Grimm. César, Strabon, Tácito e Plinio dan ós Cimbros coma xermanos. E Kymri era o nome que levaban os Celtas do país de Gales na época da invasión dos Anglosaxons. Pra Amadeu Thierry y-Alexandre Bertrand, os Kymri eran unha das duas grandes ramas dos Celtas primitivos.

Pol-o que toca ós Cimmerios, tampouco hai relación antr' iste nome y-o dos Kymris, coma teñen demostrado Zeuss e d'Arbois de Jubainville(1). Dottin(2) di que Posidonios, Strabon, Diodoro e Plutarco, supoñen que a verba *Cimmerios* pode sel-a forma grega do nome dos Cimbros, o que, lonxe de nos levar a tér ós Cimmerios por antepasados dos Celtas lévanos a asegurar que son raza distinta.

Iberos

As etimoloxías vascas e ibéricas de García de la Riega non resisten á críteca. Pra ser feita por un home que non tiña unha gran preparación, a *Galicia Antigua* repersenta un esforzo considerabel. Tamén revela unha grande inxeniosidade posta ó servicio do *parti-pris* que no caso de Don Celso, era de s' arredar do criterio dos máis e de li' emendal-a plana ó insine Murguía e quitarll' o creto que tan ben gañado ten o vello Mestre.

Tamén ó esprorador do monte Santa Tecla, Don Inacio Calvo, dalle por dicir que aquelas ruinas habitounas «una raza fuerte, trabajadora, sencilla, cuyos individuos se llamaron primero aborígenes, luego iberos, luego hispánicos y ahora gallegos». Tal di na sua pouco documentada memoria das esproracións(3). Di, moi afouto, que non transixe n-esta sua opinión. E un xeito moi fácile de botar por terra todol-os estudos feitos sobre da Hespaña primitiva... Amor Meilán, na *Historia de Lugo*, acolle tamén a posibilidade d' unha colonización ibérica na Galizia proto-estórica. Nada máis lonxe do evidenciado pol-os estudos modernos.

Os Iberos, pobo *hamíteco*, de raza lybio-bereber, ou eurafricana, estendido dende tempo moi recuado pol-as costas do Mediterráneo ocidental, non aportaron por esta Terra endexamais coma pobo inmigrante e colonizadore, pol-o xeito dos Celtas. Os estoriadores e xeó-

(1) Al. Bertrand, *La Gaule avant les Gaulois*, 2.ª ed., pax. 247.

(2) G. Poisson, *L'origine celtique de la legende de Lohengrin*. Extrait de la *Revue Celtique*.

(3) Amor Meilan, *Historia de Lugo*, pax. 32, e Celso García de la Riega, *Galicia Antigua*, Pontevedra, 1904, pax. 97-98

(4) *Manuel*, pax. 23.

(1) Dechelette, *Manuel d' Arch. préhist. celtique et gallo-romaine*, t. III, pax. 558-561, nota.

(2) *Manuel*, pax. 23 e 24.

(3) Citada n-unha nota de mais enriba.

grafos antigos poñen en Galizia *Saefes* (pobo céltigo, coma demostrou Schulten) e logo *Celtici* e *Callaici*, pobos que cos seus nomes demostran craramentes a sua orixe céltiga, e nunca Iberos. Unha lenta y-escasa infiltración ibérica podeu principiar co-a colonización romana, pro non enantes d' ela, e de todol-os xeitos debeu ser de pouca importancia, pra que nós podamos conserval-o nóso caráutere que en nada s' imita co dos seus descendentes.

Schulten demostrou, co estudo atento dos autores antigos, das toponimias, dos costumes, da arqueloxía celtibérica, que os Iberos ocuparon primitivamentes a Turdetania, e deron o nome de *Iberus* ó río Tinto. Somentes ós habitadores d' aquelas rexiós se lles deu ó principio o nome d' Iberos. O resto da Península n-aquil tempo, era ligur. Logo avanzaron pol-a costa oriental, car' ó N. y-ocuparon a rexión do Ebro *(Iberus)*. A cronoloxía d' istes movementos non é ben certa.

Bosch Gimpera(1) di que no Ebro está probada a poboación ibérica dend' o século V enantes de Xesucristo; teñen elí un centro de civilización que vai collendo os progresos dos seus irmaus do E. e S. e que ten o seu cumio no século III. A todo esto, os Iberos non pasaran as serras pr' á Meseta castelá, ocupada por Celtas dend' o século IV. Pol-o ano 500, os Iberos penetran na Galia y-ocupan Provenza y-Aquitania, rempuxando ós ligures á outra veira do Ródano. O Sur da Galia fica enton dividido en duas mitades soparadas pol-o Ródano: Galia ibèrica ó Oeste, e Galia ligur ó Este, ficando ó Norte xa os Celtas, que veñen sendo as tres provincias etno-arqueolóxicas que Dechelette siñala na Galia da Edá do Bronze(2). No ano 400 os Iberos son botados fora da Galia pol-os Galos, e veñen Ródano abaixo car' ó Mediterráneo, e seguindo pol-a costa en direición W. entran de novo na Península e pasan á Meseta Central, da que van botando ós Celtas, logo na Lusitania, hastra deixar ós Celtas puros arreconchegados na Galizia e no Algarbe, duas comarcas nas que os Iberos non penetraron. Estos son os datos que se sacan do estudo das fontes, e que van apoiando os derradeiros achádegos arqueolóxicos,

A fantesía dos iberistas débese deter diante dos datos positivos da estoria, da arqueoloxía e do folk-lore, os que, todos a unha concurren a nos presentaren unha Galizia céltiga sen máis mistura d' iberismo, ó menos n-aquil tempo, da que poideran sinifical-as relaciós comerciás que nos trouxeran tal vaso pintado ou tal barro saguntino.

En xunto: parece probada en Galizia a poboación ligur. Non sabemos ben o que nós, o que os Celtas todos deberemos ós ligures. Os Kymris, celtas eran. Pro, *nin Iberos, nin Vascos.* (ó menos os Vascos de Don Celso); con Verea y-Aguiar, con Saralegui, con Murguía, repetimos: Galizia é toda céltiga, toda nórdica, toda europeia.

(1) *Las últimas investigaciones en el Bajo Aragón*, Rev. Histórica de Valladolid, ano I, n.º 6 e 7, 1918, pax. 185.

(2) *Manuel d' Arch. Préhist., Celtique et gallo-romaine*, t. II, Cap. I, pax. 2

III

Informaciós estóricas tocantes ós Celtas

Fontes

Dottin(1) trai unha lista dos autores gregos e romanos que se teñen ocupado dos Celtas. H. d' Arbois de Jubainville fixo un fondo estudo críteco d' ises testos no seu libro: *Principaux auteurs á consulter pour l'histoire des Celtes*, t. XII do seu *Cours de litterature celtique*, 1902. Fóra d' esto, hai os datos da arqueoloxía, da antropoloxía, da lingüísteca e do folk-lore;

Y-ainda queda a literatura céltiga da Edá Media (Irlanda, Gales, Armórica) que se debe estudar aparte.

Nomes dos pobos céltigos

Os escritores antigos desiñan o conxunto das tribus céltigas cos nomes de Keltoi, *Celtae*, *Galli*, Galatai, *Galatae*. Drento d' istas denominaciós compréndense os pobos seguintes: Keltikoi, *Celtici* (Celtigos) en Galizia, Algarbe e Bética (Strabon III, 1, 6; 3, 5.)—Keltibéres, *Celtiberi*, antr' as fontes do Anas e Betis (Diodoro, V; Strabon, III.)—*Gallo graeci*, Ellénogalatai *(Galates)* na Asia Menor (Tito Livio, XXXVIII, 17; Strabon, II, 5, 31; Diodoro, V.)—Keltogalátai, *Galli, Galli Transalpini*, na Galia (Tito Livio XXXIX, 22; Polybio, II, 15; Strabon, IV, 6, 3.—*Galli Cisalpini* no N. d' Italia (Tito Livio, XXVII, 38.)—*Belgae* antr' o Rhin y-a Marne *(Guerra das Galias*, I, 1.)—*Britanni* ou *Brittones*, na Gran Bretaña. — *Caledonii* ou *Caledones* e *Picti* en Escocia.—*Scotti* en Escocia y-en Irlanda(2).

Xa dixemos tamén qu' o nome d' *Hiperbóreos* pudo moi ben desiñar ós primitivos Celtas.

(1) *Manuel*, paxs. 9 e segs.

(2) Dottin, *Manuel*, paxs. 12 e segs.

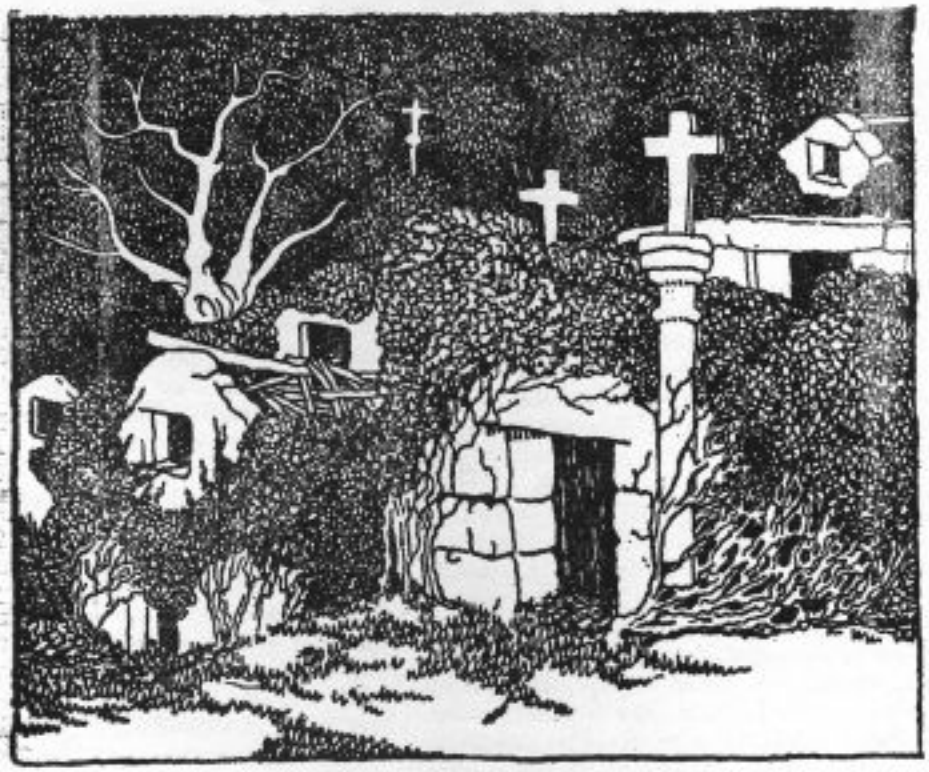

Foi que n-unha noite moura os do lugar, armados ladrós, roubaron o tesouro d' un sonado mosteiro.

Agardand' o intre do reparto da riqueza o capitán enterrouna en sitio segredo; mais ó siguente día o capitán apareceu morto no seu leito e nunca máis se soupo do tesouro.

Dend' aquela todas foron desgracias. Morrian as xugadas, merábanse os froitos da terra, morrian entangarañados os rapaces, secábanse as fontes... Pra escorrental-o mal fado ergueron cruceiros aeito. No remate sóupose todo e ainda oxe o lugar está illado das xentes de ben.

CASTELAO

Raza e lingoa

Os clásicos distinguen craramentes ós Celtas de todol-os outros pobos europeus, incluso dos Xermanos, c' os que din que tiñan moita somellanza(1). Pol-a língoa, pol-a somellanza cos Xermanos, pol-os costumes, pol-o tipo, vese ben qu' os Celtas eran indoeuropeus e pertencían á raza arya.

Os antropólogos distinguen dous grupos nos Celtas: un grupo braquicéfalo, de caste pequena e cabelos eastaños, y-outro dolicocéfalo, d' outa estatura, pel branca e cabelo loiro(2). Do tipo físeco dos antigos Celtas, podemos sabere pol-o que nos dín os autores clásicos, pol-os ósos das sepulturas céltigas e máis pol-as repersentacións de Celtas nos moimentos antigos. Os estoriadores clásicos están d' acordo en qu' os Celtas eran máis altos qu' os soldados romanos, e menos qu' os Xermanos; qu' eran loiros ou roxos, brancos e moles(3). Dottin supon que xa n-aquil tempo había antr' eles variedá de tipos.

Os esqueletes galos parés que non son de moita talla (1'66 m. na Marne, 1'70 m. na Vindelizia). Os índices cefálicos están misturados, nas sepulturas da Galia e da Gran Bretaña (4). As repersentacións dos Celtas nos moimentos figurados, foron estudadas principalmentes por Salomón Reinach(5), M. von Bienkowski(6), Dottin(7) e Dechelette(8). Antr' elas as máis reveladoras son: a estatua chamada o «Galo ferído» do Museu do Capitolio (Roma) y-o grupo chamado «Arria e Paetus», da villa Ludovisi, hoxe do Museu das Termas de Roma, procedentes-as duas, d' un moimento do rei Atalo I na acrópolis de Pérgamo, que perpetuaba a lembranza da sua vitoria sobr' os Galatas; un bronce do Museu de Berlín, que trai Dechelette, y-o sarcófago da viña Ammendola (Roma). N-elas vese o tipo Celta de fronte baixa, narís curto, papo marcado, queixada forte e grande, máis ancha qu' o pescozo, braquicéfalo, de membros fortes. Teñen os pómulos moi saintes, sobre todo a estatuiña de Berlín, y-as meixelas fundidas. A estatuiña de Berlín leva un *torques* ó pescozo, y-o «Galo ferido», leva *torques* e bigote solo, coa barba afeitada(9).

(1) *Ibíd*, paxs. 450 e segs.
(2) *Ibíd*, pax. 2.
(3) *Ibíd*, paxs. 141-142.
(4) Dottin, *Manuel*, pax. 143
(5) *Les Gaulois dans l' art antique et le sarcophage de la vigne Ammendola, Revue Archeologique*, 1888 e 1889.
(6) *Die Darstellungen der Gallier in der Hellenistischen Kunst*, Viena 1906.
(7) *Manuel*, pax. 1.
(8) *Manuel d' Arch. Prehist. Celtique et gallo-romaine*, t. IV, pax. 1560 e segs.
(9) Vid. Dechelette, *loc cit* e Dottin, *Manuel*, pax. 44.

Na língoa, hai que distinguir as língoas céltigas antigas y-as língoas neo-céltigas da Edá Media e tempos modernos. As antigas perdéronse, sen deixar literatura. Os únecos documentos qu' hai d' elas son: 1.° As verbas céltigas conservadas pol-os autores gregos e romanos(1). —2.° As inscricións galas en alfabeto etrusco, grego e latino(2).—3.° As listas de nomes céltigos de lugares e de persoas(3). O céltigo continental antigo desapareceu. As língoas neo-céltigas divídinse en dous grupos: o *gaélico* que se fala en Irlanda y-escocia *(irlandés y-erse)* y-o *bretón* conservado no país de Gales e importado no século VI da nósa Era na Bretaña armoricana *(galés* e *bretón* ou *armoricano)* (4). Son língoas recoñecidamente indoeuropeias, caraterizadas pol-a caída do *p* e pol-as modificacións que pode ter na frase a consoante inicial das verbas variables(5).

Orixe

De que parte viñeron os Celtas? Pasou o tempo en que se creía n-orixe asiática dos indoeuropeus. A hipótese de Pictet, no seu *Origines indoeurepéens*, qu' os faguía vir da Asia Central, da meseta do Pamir ou do Turán, ou d' ond' o Hindukush, está reutificada por compreto. Viuse qu' hai máis pobos aryas na Europa qu' en Asia, y-agás d' esto, as condicións especiais de clima que compren pr' á formación d' unha raza loira, efeito do linfatismo, din os antropólogos que se non dan nas estepas trascaspianas. Tiña que ser nun médeo húmedo, escuro, con brétema case costante. Por esto, por razós xeolóxicas y-estóricas, suponse hoxe que os indoeuropeus proceden das bandas do mar Báltico, d' unha terra hoxe solagada pol-as augas, a rexión chamada de Latham, en lembranza d' iste gran investigador dos orixes aryas(6). Os celtas son pol-o tanto de orixe europeia.

Dottin dí qu' a opinión comun d' antigos e modernos pon na Galia o primitivo estabrecemento dos Celtas, mais que contr' esto dícese qu' os nomes xeográficos da Galia, especialmentes os pertencentes á orografía e hidrografía, son poucos os que se poden entrepretar pol-o céltigo, proba de que non foron iles os pri-

(1) Dottin, *Manuel*, paxs. 54-75.
(2) Atópanse en John Rhys, *The celti inscriptions of France and Italie*; volumes XII y XIII do *Corpus inscriptionum latinarum* y-outros.
(3) Recollidos por M. Holder, *Alt-celtischer Sprachschatz*.
(4) Dechelette, *Manuel d' Arch. Prehist. celt. et gallorom.* t. III, pax. 574, nota, Dottin, *Manuel*, pax. 55; Tettamancy, *Bolcentril*, A Cruña, 1914, pax. 22.
(5) Dottin, *Manuel*, pax. 2.
(6) Vid. Vacher de Lapouge, *L' Aryen. Son rôle sociale*, Paris, 1899.

mitivos habitadores. En troques, son moitos na Europa Central. Jullian fai notar que os autores dos séculos VI ó IV enantes de Xesucristo parés que poñen ós Celtas na veira do mar do Norte. Timagenes recolle unha tradición druídica qu, indica que houbo tribus céltigas que viñeron d' ultra-Rhin, e qu' o seu pais estaba solagado pol-o Océano. (Aludindo ó afundimento da Terra de Latham?) (1). Dechelette, d' acordo con d' Arbois de Jubainville, pon a Céltiga primitiva na Europa Central, na Alemaña ocidental (paises do Rhin, Main e outo Danubio) (2).

Emigracións e conquistas dos Celtas

Dend' a sua terra pirmeira, os Celtas espalláronse na pirmeira e segunda Edá do Ferro por outras moitas terras. A principios do século III enantes de Xesucristo, ocupaban as Illas Británicas, a Península Ibérica, Galia, Norte d' Italia, rexións do Rhin y-o Danubio deic' o Mar Negro, Tracia y-unha parte da Asia Menor. A arqueoloxía pode hoxe demostrare qu' estas emigracións céltigas, concurrindo co desenvolvemento das transaucións comerciás, espallaron por todal-as rexións europeias domeñadas pol-os Celtas, unha cultura homoxénea: a civilización chamada de la Tène, nascida no século V nos paises rhenanos, ou sexa no centro do primitivo país dos pobos céltigos (3).

A pirmeira invasión céltiga debeu ser nas Illas Británicas, según d' Arbois de Jubainville (4) pol-o ano 800 enantes da nósa Era. A data non se pode fixar máis que si a verba *cassiteros* que sinifica *estaño* na *Iliada* é verba céltiga (5). A difrencia entr' as língoas da rama gaélica y-as da rama bretona, fan supoñer duas invasións céltigas nas Illas Británicas con algús séculos de distancia: os *Goidels* terían ocupado toda a Gran Bretaña e Irlanda cecais enantes do século IX, e pol-o ano 200, os *Galo-Bretons*, d' orixe belga sustituirían ós Goidels en todo o pais, quitando o Norte da Gran Bretaña e mais a Irlanda. Mrs. Read e Smith (6), resúmen esí as invasións céltigas no seu país: Pol-o ano 1000 en. X. C.: Invasión arya (Goidels?) que ven do Este e traí a cremación.—400-300 en. X. C. Brythons, qu' asentan no condado de York e S. da illa, vindo do N. E. da Francia.—Pol-o ano 200 en. X. C. Belgas (misturados con xermanos) traguendo de nóvo a cremación (1).

Dottin (2) di qu' a conquista do Norte y-Este da Galia pol-os Celtas, debeu ser antr' os anos 700 e 500, xa que no século VII somentes se fala elí de Ligures, e que por outra parte, a sumisión da Galia tivo que vir antes qu' a conquista da Hespaña, que, atendendo ós testos d' Avieno y-Herodoto, ponse no século V. E a mesma opinión de d' Arbois de Jubainville. Dechelette di que non se pode determiñar cando podeu ser, mais quí é anterior á época de Hallstatt. Tocantes á Hespaña, xa veremos coma Siret e Schulten entenden d' outro xeito os testos referidos.

Nos comenzos do século IV, os Celtas invadiron o Norte d' Italia, loitando c' os Etruscos, ou Tirrenos, e conquerindo o gran chao do río Pó, ond' asentaron, y-aquil pais foi chamado Galia Cisalpina. No ano 390 apoderáronse de Roma, saqueárona, e fixeron pagar resgate ós cidadans refuxiados no Capitolio. Istes Celtas, según Dechelette (3) non viñan do Sur da Galia, senon do val do Danubio, pol-o camiño do *Norícum*, y-entraron na Italia pol-os Alpes Orientales.

Efeutivamente, as conquistas dos Celtas na Galia liguria meridional, tivo que ser arredor do ano 300, pois o Pseudo-Scylax, a medio do século IV enantes de Xesuscristo non siñala, antr' os Pirineos yo Ródano, mais que Ligures e Iberos (4).

Por iste tempo, os Celtas invadiron a Vindelicia, e botaron ós Ilirios fóra do *Noricum* e mais da Pannonia (5). Dendes d' elí espalláronse car' ó Oriente, Danubio abaixo, hastra chegaren á Dacia y-á veira do Dniester, ond' a vila de Carrodunum foi o cabo derradeiro da sua espansión en Europa (6).

No século III en. X. C. bandas d' ises Celtas orientais descenderon pol-a Peninsua dos Balkans, romperon pol-a Tracia y-a Macedonia adiante, invadiron a Grecia, y-en 279, roubaron o famoso templo de Delfos. Na Tracia ficaron domeñando parte do país. Xa enantes tiñanse metido nos asuntos d' aquelas nacións: en 336 aliáronse con Alexandre Magno contra dos Triballes da Tracia (7).

(1) Dottin, *Manuel*, pax. 453-457.
(2) Dechelette, *Manuel d' Arch p. celt. et gallorom.* t. III, pax. 571, nota, e. d' Arbois: *Les Celtes depuis les temps les plus anciennes*, pax. 6.
(3) Dechelette, *Manuel d' Arch P. celtique et gallorom*, t. III, paxs. 572-573.
(4) *Les premiers habitants de l' Europe*, 2ª ed, t. II paxs 282-283.
(5) Dottin, *Manuel*, pax. 457.
(6) *Guide British Museum. Iron age*, pax. 83.

(1) Dechelette, *ob cit*, pax. 575.
(2) Dottin, *Manuel*, pax. 458.
(3) *Manuel d' Arch p. celt. et gallorom.*, t. III, pax. 577, e t. IV, pax. 1060.
(4) Dechelette, *Manuel d' Arch. p. celt. et gallorom.* t. III, pax. 577.
(5) Dottin, *Manuel*, pax. 459.
(6) Dechelette, *loc cit.*
(7) *Ibid* e Dottin, *Manuel*, pax. 459.

Pouco despois do saco de Delfos, unha das bandas pasou o Ponto Euxino e invadiron a Asia Menor, onde fundaron en Frixia e Capadocia o reino de Galacia, e loitaron cos reis de Pérgamo, Atalo I y-Eumenes(1).

Tito Livio di que, cando foi da pirmeira invasión céltiga na Italia, un exército celta rubiu ó Norte, car' á selva herciniana, debendos' atopar cos Xermanos. Dottin di que non se sabe s' os Celtas someteron ós Xermanos, pro que, moitos séculos mais adiante, atopábanse no centro d' Europa pobos céltigos, coma os *Volcae Tectosagos*, os *Gotinie Boii* de Bohemia (2).

O imperio céltigo

Tal foi a espansión dos pobos céltigos na Antiguidade, que colleu, como se vé, moita terra. Frente d' ela, íbase formando a potencia en algún tempo incontrastabel dos romanos.

Ora, non se sabe s' o imperio céltigo chegou a ter n-algún tempo unha unidade políteca imitante á dos seus rivals do Sul. Tito Livio (V. 34) relata a leenda seguinte:

«No tempo de Tarquino o Vello (616-578 enantes X. C.), os Celtas ocupaban a terceira parte da Galia, e antr' eles eran os Biturigios os que domeñaban, sendo o seu rei Ambigatus, rei dos Celtas todos. Ambigatus era poderoso pol-a sua virtude, e pol-a prosperidade do seu pobo. Mais eran tantos os homes que tiña, que ll' era difícil gobernar a tantos. Enton quixo dar saída a tanto abondo de xente, e pra elo puxo ós seus sobriños, fillos d' unha irmá, Belloveso e Sigoveso, ó frente de duas espedicións, qu' irían onde indiearan os deuses. A Sigoveso tocoull' a selva Herciniana, ya Belloveso, Italia. Belloveso levou consigo Bituriges, Arvernos, Senones, Eduos, Ambarros, Carnutes y-Aulerces. Atravesaron os Alpes, y-apoderáronse da Galia Cisalpina, onde fundaron a Mediolanum. Logo viñeron nóvas invasións de Cenomanos, Salluvios, Boios e Lingones, pobos céltigos, que non pasaron o Apenino car' o Sul, mais os Senones, últemos que chegaron, ises, si, e foron os qu' atacaron a Clusium y-a Roma...»

Esto que conta Tito Livio, leva a supoñer s' o rei Ambigatus chegou a xuntar baixo do seu mandado todol-os países conqueridos pol-os Celtas, ou si pol-o menos, formouse órredor d' il unha leenda com' a de Calromagno... O que conta Tito Livio supón duas invasións dos Celtas en Italia, unha no ano 600, outra no 390 (data esta derradeira ademetida por Dechelette pr' ó saco de Roma). Mais coma Tito Livio di ó falar do sitio de Clusium pol-os Celtas en 390, qu' era a pirmeira vez qu' os Bárbaros entraban en Italia e s' atopaban cos Romanos, contradícese consigo mesmo, e mais cos datos de Polybio, qu' están apoyados por testos de Plinio, Diodoro Siculo y-Apiano. D' eiquí que Salomón Reinach dea coma inverosímile, o que di Tito Livio sobre da espedición de Belloveso(1). Non coñecemos o traballo do insine investigador francés (a quen temos, non embargante por un verdadeiro *hipercriteco)*, mais, si tiveramol-as fontes de que se valeu Tito Livio (que Dottin e Reinach supoñen fosen tres libros perdidos de Cornelio Nepote y-outra obra de Timagenes) cecais non-os parecera tan inverosímile.

De todol-os xeitos, esta tradición (cecais d' orixe druídica) supón a concencia de Raza n-os Celtas, y-unha sorte d' unidade moral antr' os pobos que formaban o inmenso imperio d' esa raza groriosa.

Decadencia dos Celtas

O poder dos Celtas non foi duradeiro. Iles chegaron a domeñar toda a Europa Central y-Ocidental, a espantar á Italia, á Grecia y-á Asia. Mail-a potencia que se lles puxo de frente era rexa y-estaba fortementes orgaizada. Os Celtas eran, coma despoixas foron os Xermanos, unha potencia guerreira; non eran unha potencia militar. O avance metódico das lexós romanas foi facendo recuar ós Celtas, impoñéndolles provincia por provincia a sua domeñación.

Na Hespaña, os Celtíberos foron domeñados pol-os Cartaxineses antre 238 e 219. En 201, despois da segunda guerra púnica, á domeñación cartaxinesa, seguiu a Romana. Galizia, domeñada pol-o Cónsul Décimo Junio Bruto, en 133, logo por César, foino d' un xeito definitivo despois das guerras cántabras, na xornada do Medulio(2).

Na Galia Cisalpina, os Senones foron sometidos en 283; logo tocoulle ós Boios y-os Insubres, y-en 191 os romanos eran donos de toda ela.

A Galacia, domeñada en 189 por Manlio Vulso, foi decrarada provincia romana vintecinco anos antes de Cristos. En 129 foi conquerida a Iliria.

Chamados pol-os gregos de Marsella, os romanos invadiron e conqueriron a Galia Narbonense no século II enantes de Xesuscristo. Logo viñeron antr' os anos 58 e 50 as guerras das Galias, cos trunfos de Xulio Cesar, quen no ano 50 fixo rendir diante d' Alesia ó héroe galo Vercin-

(1) Dechelette, *loc cit.*
(2) Dottin, *Manuel*, pax. 461.

(1) Dechelette. *Ob cit.* pax. 573 e Dottin, *Manuel*, paxines 4 b. e segs. e 460.
(2) Vid. Murguía *Historia de Galicia*, t. II.

getorix, xefe de todal-as tribus galas confederadas. Esí cairon a Galia Céltiga y-a Bélxica.

Os romanos conqueriron o Nóricum no ano 16; no 15, a Rhetia y-a Vindelicia; no 10, a Panonia.

César conquerira o Sur da Gran Bretaña no ano 55. Antr' os anos 78 e 85 despois de Cristo, na época do Emperador Domiciano, Agrícola Somentes Irlanda se salvou, gracias á sua posición xeográfica, e cecais a terse esgotado as minas d' ouro que tiña na Edá do Bronze(1). concluíu a conquista, chegando ás montañas d' Escocia.

VICENTE RISCO

(1) Vid. Dechelette, *Manuel d' Arch. p. celti et gallorom.* t. III, cap. I parr. III e Dottin, *Manuel*, pax. 461.

LETRES CATALANES

ANGEL GUIMERÁ, POETA

El prestigi poètic de l' Angel Guimerà s' havía apagat una mica amb el resplendor de la seva activitat teatral. Un sol volum de poemes, publicat a 1887, havía bastat perquè Josep Ixart afirmés, a l' acabament d' un pròleg fervorós, que l' Angel Guimerà mereixia sentar-se «a la taula rodona dels pocs poetes contemporanis». Però els públics coneixien millor les escenes tràgiques representades per tots els teatres de Catalunya que els versos emocionats i vibrants. Ara, amb l' aparició del «Segon llibre de poesies» del nostre gran romàntic, hem reconegut novament l' auriola immortal. El llibre de Guimerà ha sortit, endemés, en una época favorable. Entre tants poetes falsos, constructors de versos excel-lents, però mancats d' aquella llum eterna que inspirava a Joan Maragall l' oda inacabada, la veu del Guimerà ha devingut més sonora i ardent com una flama pura. Sobre tot, quan és la Patria la qui commou la seva sensibilitat poètica, quan és la Patria la llum eterna que il-lumina les seves paraules, l' Angel Guimerà s' aparta més que mai del «*rimaire* femení i perfumat»; canta per tot un poble, sense cerebralismes, sense conveniències deformadores, amb un impuls primitiu que no es torça per res. El vers devé aleshores en les seves mans un «instrument diví de guerra i d' amor», tal com de la poesía de Carducci afirmava aquell genial Diego Ruiz, teoritzador del poeta civil. Que «poeta civil» és l' Angel Guimerà, també; i la seva poesía és, a Catalunya, «aprofitada com element educador». El poble, les gents senzilles que viuen al marge de les abstraccions, han vist com el Poeta repetía, en belles paraules ordenades, els seus més íntims sentiments. Quan l' Angel Guimerá cantava la llibertat de Catalunya, i la reclamava absoluta,

sense lligams de ferro ni de flors

hi havía un gran chor multitudinari que consentía. Quan afirmava

més, per sobre del món, hi la nostra terra

la massa anònima, pura, sentimental, la que estima la Terra «material, que se vé, que s' ole, que s' apalpa...» feia, en lo més profond de la seva consciència col-lectiva, una entusiasta aprovació. El Poeta realitzava la seva funció social, desvetlladora.

Angel Guimerà té quelcom del Poeta Etnic que anhela Vicente Risco, del Poeta Civil que va definir Diego Ruiz, del Poeta amb maiúscula que ha predicat el Salvat-Papasseit. Ha acariciat l' alliberament de la Raça, s' ha emocionat per tot Catalunya, ha sigut «altiu, valent, heròic i sincer». Ha col-laborat en la contrucció del Mite nacionalista.

Guimerà ha estat reconegut com a Mestre, amb aquest seu «Segon llibre de poesíes». La joventut literària catalana, allunyada d' ell pels anys, no ha pogut menys de reconeixer la fortitud lírica del Poeta. Tot i acceptant que els poemes de l' Angel Guimerà no s' adapten als corrents moderns de les literatures ni a la flexibilitat inexhaurible del nostre vivificat idioma, aclamem en ell al més gran precursor del gran Poeta que vindrà; aclamem en ell a l' home que ha sabut traduir en versos càl-lids les més nobles aspiracions d' un poble. Aquesta traducció ha estat tan ben feta que la tremolor emocionada de la gent ha revisent en els llavis de qui la cantava.

TOMÁS GARCÉS

CONTO SINXELO

Conocín ó máis forte *boxeador* do mundo, Samuel Kupper. Tiña vinte e dous anos, máis forte que fora Jeffries nos seus bos tempos e con máis xeito que Johnson. Ganara xa o campeonato mundial de pesos medeos e d' un día a outro iba a loitar c' o vello campeón de pesos grandes. Era fixa a sua victoria. O vello campeón xa recibira o consello de llo dar sin loita.

Samuel Kupper descansaba n-unha granxa do Far West. Era seu amigo un crego que lía a Biblia ós labregos. Samuel Kupper oiu ler unha serán soave e feiticeira do vrau: «Oíchedes que se dixo ollo por ollo e dente por dente. Mais eu, vos digo que non fagades resistencia a quen vos magoe; e si algún te ferira na meixela dereita, ponlle tamén a outra... Oíchedes que foi dito: Amarás ó teu próximo e terasalle xenreira ó teu nemigo. Mais eu dígovos: Querede ós vósos nemigos, facede bén ós que vos queren mal e rezade pol-os que vos corren e calumnian...» Mainiño, o vento movía as herbas y-as froles d' a pradeira.

Aquela noite, un vello y-unha mociña petaron á porta de Samuel Kupper. Tiñan fame e iban cansos e magoados de camiñar... Os óllos do vello eran de infinida tristura; n-os da mociña loitaba a desesperación c' unha rayola d' espranza... Samuel Kupper xa era rico, os seus fórtes cotelos enfeixaran moitos billetes... O vello y-a mociña comeron, e descansaron, e tiveron diñeiro.

Pol-a mañán Samuel Kupper recibiu un aviso de desafío. Un nóvo *boxeador* ruso, Alexis Karbin, quería loitar e xa estaba en San Francisco. Telegráficamente fixéronse y-acentáronse condiciós.

O día d' a loita, n-o *ring*, Samuel Kupper veu diante de sí a un ardente rapaz de óllar duro e grande estatura. Kupper non tremeu. Era máis forte y-ó pouco de loitar reconoceu confiado a sua superioridade.

Alexis Karbin loitaba con todo o seu fogo, brincando e batendo sin parar. Canso xa, chegou o istante en que os puños de aceiro de Samuel Kupper iban a mallar a eito n-as meixelas e n-o peito do rapás ruso. Encollido, esperaba o golpe... y-estonces Samuel Kupper veu n-aqueles óllos o óllar de tristura do vello que petara na sua porta y-a loita de desesperación e d' espranza d' a mociña, e lembrouse da sua granxa, as pradeiras, o crego seu amigo, o libro santo, o vento mainiño... E baixou os brazos...

Como un lostrego ergueuse Alexis Karbin e bateu un soilo e seguro golpe n-o peito de Samuel Kupper. Caíu no chan... Contáronse os segundos... Estaba *knock-out*... A xente levouse n-o aire ó ruso trunfadore...

Samuel Kupper soilo, magoado n-a y-alma, foise pr' á inmensidade d' os campos do seu Far-West...

Topou ó vello y-á mociña. Ampara a ún, e dalle amor á outra.

Inda hoxe non se decata de si foi forte ou deble, de si é un derrotado ou un vencedore.

ANTÓN LOSADA DIÉGUEZ

LETRAS IRLANDESAS

W. B. YEATS

Isolada a Irlanda no extremo Oucidente, domeñada y-oprimida cruelmentes pol-a Inglaterra, aldraxadol-os seus fillos ós qu' os ingleses alcuman de salvaxes, «*wild irish*», mal pode faguer ouvir a voz dos seus poetas no mundo literario europeu. Un irlandés—que pode qu' os seus compatriotas non teñan por seu, e con razón—fíxose escoitar en Londres e logo no mundo inteiro y-adequiriu celebridade universal: foi Oscar Wilde.

W. B. Yeats é agora cando principia a ser coñecido do púbrico francés, gracias a mademoiselle Lichnerowicz, quen, no número de San Martiño pasado de *La Douce France* pubrica e traduz algús dos seus poemas. Da nota que lle dedica Emmanuel de Thubert no mesmo boletín, sacamol-o seguinte;

«W. B. Yeats naceu en Sandymount, perto de Dublín, en 1865. Os seus poemas apareceron en duas coleucións: *O Vento antr' as Cañas* e *Os*

Cisnes Salvaxes en Coole (1918). Debémoslle tamén esceas de fadas: *A Terra do Deseo do Curazón*. Enfín, pubricou un volume de folk-lore: *O Solpór Céltigo* 1895 e 1902, folk-lore vivo, collido do bico do mesmo pobo. Eu agardo dar logo algús d'ises contos: *Nósa Señora dos Outeiros, Un curazón sofrido* ou pol-o menos certas meditaciós: *Queixas ds Escoceses por ter aguado o cardutere das suas fadas, Á veira do camiño,* ond' o poeta louba a arte popular á que chama «a máis vella das aristocracias do pensamento».

«*A Espranza y-a Lembranza teñen unha filla* —di Yeats—*y-o seu nome é Arte*. No esprito do poeta, arte é o poder d'evocación que nos fai sensibles a outros mundos. Il mesmo trouxo antre nós a nazón das fadas, y-a sua ispiración non toma senon de fontes irlandesas. Non embargante, os seus poemas están compostos en língoa inglesa, máis n-unha métrica tan fleisibel y-un tal acento musical, qu' algús dos seus críteces poderon comparalo con Verlaine. Pode ser que sexa o meirande poeta de língoa inglesa na hora autual—di Maurice Burgeois. Yeats é un poeta europeo—di pol-o seu lado Mlle. Lichnerowicz—. Por il, o Celtismo entrou na gran literatura.»

«A Espranza y-a Lembranza teñen unha filla, y-o seu nome é Arte». A coincidencia de Yeats eiquí co' as ideias de Teixeira de Pascoaes é verdadeiramentes sorprendente, y-é unha boa proba da unidade da y-alma céltiga qu' esperta hoxe aiquí y-acolá pr' alumear ó mundo co' a verdadeira Luz do Esprito, Luz de Saudade.

A poesía de Yeats é sotil e fonda, chea da vaguedade céltiga; é coma se dixéramos un lirismo xordo e bretemoso, do que a beleza non salta ó pirmeiro ollar, com' as fanfarrias sonorosas d' un Carducci ou d' un Ruben Darío. É cousa interna que fala baixiño e doce, de cousas familiares. Lembra o *tono gris* da elexía a John Moore da nósa Rosalía; lembra algunhas cousas de Rodembach, y-outras de Francis Jammes. Tal impresión nos deron os poemas que coñecemos. Anque non-os gustan as traduciós, damos eiquí unha.

TO AN ISLE IN THE WATER

Medrosa, medrosa
do meu curazonhe
no craror do lume
pensativamentes, móvese no louxe

Ela trai os platos
E déixaos na mesa...
A unha ísla na y-auga
Quixera ir co-ela.

Ela trai as luces
y-o sobrado aluma
medrosa na porta,
medrosa, ds escuras.

Medrosa cal lebre
medrosa é sinxela
A unha ísla na y-auga
Quixera ir co-ela.

W. B. YEATS

ARCHIVO FILOLÓXICO E ETNOGRÁFICO DE GALIZIA

Reportorio de refrás pra todol-os meses do ano

(RECOLLIDOS POR ANTÓN NORIEGA VARELA E COMPRETADOS C' OS PUBRICADOS POL-O SEÑOR MACHADO Y-ÁLVAREZ NO TOMO IV DA «BIBLIOTECA DE LAS TRADICIONES POPULARES ESPAÑOLAS», QUEN OS TOMOU DA «GRAMÁTICA GALLEGA» DE SACO Y-ARCE)

Xaneiro

Xaneiro berceiro, nin boa meda, nin bon palleiro.

En Xaneiro, sete lobos no carreiro.

Xaneiro, añeiro.

Xaneiro, xiadeiro.

En Xaneiro mete o obreiro, antes na sebe que na parede.

En Xaneiro nin galgo leboreiro, nin falcón perdigueiro.

En Xaneiro vaite a outeiro: si ves verdegar pont' a chorar; si ves terrexar pont' a cantar.

Picoreiro súbete ó picouto, e si no mes de Xaneiro veres verdegar. bótate a chorar, e si os ves queimadas, ponte a bailar.

Por San Antón a galiña pón.

Febreiro

Febreiro, cabriteiro.
Febreiro, cebadeiro.

Auga de Febreiro fai o palleiro.

Febreiro camiseiro, nin boa meda, nin bon palleiro.

Come mais pan un día de sol d' o mes de Febreiro, que os cabalos de tod' o reino.

Febreiriño corto,
c' os seus vinteoito,
si tivera mais catro
non quedara can nin gato,
nin ratiño no burato,
nin corniñas ó carneiro,
nin as orellas ó pregoeiro.

O dous de Febreiro súbete ó outeiro, si ves negrexar, pont' a cantar, si ves branquexar, bótate a chorar.

Por San Brais, duas horas mais.

San Brais da barca, que afoga e non mata.

San Matías anda co antroido ás porfías.

Cando a Candelaria chora metá do inverno vai fora.

Martes d' antroido, cando has de vir, casquiñas d' ovos, casi habeis de ruxir.

Marzo

Marzo iguarzo, antes a tres que non a catro.

Marzo, marzola, trebón e rayola.

Marzo, espigarzo.

En Marzo, espigas catro.

Entre Marzo y-Abril, o cuco, ou a fin.

Marzo ventoso, y-Abril chuviñoso, sacan a Mayo frolido e fermoso.

Entre Marzo y-Abril, sal o cuco do cubil que co' a neve non quer vir.

Marzo marzán, pol-a mañán cara de rosas, pol-a noite cara de can.

N-o Marzo abrigo noces e pan trigo.

Sol de Marzo queima nas donas no pazo.

Abril

Val mais un turbón d' Abril, que os bois, y-o carro, e quen vai n-il.

En Abril, espigas mil.

O frío d' Abril, mat' ó porco no cubil.

Abril, pendoril; Mayo, engrayo; San Joan, segayo.

Abril, si por mal quér vir, nin as portas deix' abrir.

Auga d' Abril, ench' o carro, y-o carril.

En Abril, augas mil. (1)

En Abril, déixame dormir.

As madrugadas d' Abril, son propias para dormir. (2)

Chova pra min Abril e Mayo, e pra tí tod' o ano. (3)

En Abril, déixame durmir.

Entre Marzo y-Abril, si non ven o cuco, quer vil-a fin.

Solla d' Abril abre as maos e déixa ir.

Cando Abril recacha, queima a vella a maza.

O millo por San Marcos, nin o saco nin nado.

(1) Apud latinos, dicitur: *Pluviosus aprilis.*

(2) Apud latinos: *Matutinus aprilis hora sapore dulces.*

(3) Apud latinos: *Mihi aprilis et majus, ceteri menses tibi pluant.*

Mayo

Garda pan pra Mayo, e leña pr' Abril, que ch' ha de cumprir.

En Mayo, todo espigado.

En Mayo, de meu cayo.

En Mayo, ind' a vella queima o tallo.

Que bon mayo, que mal mayo, quince dial-os bois ó prado, e mais val no principio que no cabo.

Mayo, pardo; San Joan, claro.

Auga en Mayo, pan tod' o ano.

En Mayo inda bebe o boi no prado.

O rocín no Mayo vólvese cabalo.

O que en Mayo se molla, en Mayo s' enxuga.

Quen en Mayo non merenda, ós mortos se encomenda.

San Joan

Por San Joan, tanto queixo coma pan.

O día de San Joan, créball' a primeira raiz ó pan; o día de San Pedro, créball' a d' o medio; y-o día d' a Santa Isabel, foucíñas él!

Entre San Juan e San Pedro, ven o pan ó vencello.

En San Joan, x' a sardiña moll' o pan.

Auga de San Joan, tolle viño e non dá pan.

Agosto

Agosto, frío no rostro.

En Agosto, está a y-auga tras d' o toxo.

Agosto e vendima non é cade día, e si cada ano; us con ganancia, y-autros con dano. (1)

Si o mes d' Agosto ven claro, bon magosto e bon nabo; si nubrado, poucas castañas e nabos furados.

Si en Agosto e Setembre non das cebada, en tod' o ano non poñas albarda.

En Agosto as castañas arder y-en Setembre beber.

En Agosto secan os montes, y-en Setembre as fontes.

O rocín d' Agosto da pol-o rostro.

(1) Apud latinos: *Messis et vindemia, semel in anno veniens, nonnunquam spem fallit.*

Setembre

En Setembre, come e vende; pero non seña tanto o comer, que non deixes que vender.

San Migueliño das uvas maduras, tarde vés e pouco duras.

San Mateu, vindima tu, vindimarei eu.

Outono

San Simón (9 de oct.) apreta o baldón.

San Martiño, ou Santos

Hastr' o San Martiño, inda pinga o ramalliño; despois d' o San Martiño, fame e frío.

De Santos a Nadal, o inverno caroal.

Despois de San Martiño, deixa a auga e bebe o viño.

Día de San Martiño (11 de Noviembre) proba o teu viño.

Por San Andrés, toma o porco pol-o pe.

Por Santa Erea toma os bois e semea; por San Martiño nin fabas nin liño.

Natal, ou Nadal

Menos de sete natales, n-alabes nin desalabes.

Día de San Nicolao, está a neve de pao en pao, e sinon no chao.

Si non chega pra Santa Lucía, chega pra outro día.

Anaco d' unha cántiga dos Santos Reis

(CANTADA ISTES AXOS EN SAN CIPRIÁN DE VIÑAS. COMUNICADA POR A. NOGUEIRA FABELLO, MESTRE NACIONAL.)

En Belén hay moitas festas
e tocan pitos e flautas,
vamos nós alá tamén
a lucir as nósas gaitas.

Fálame moi baixo,
pétame pouquiño
pra que non desperte
o nóso niniño...

Teño unha poliña, teño
e doce pitos tamén,
pra lle regalar á Virxen
qu' está parida en Belén,

Fálame moi baixo, etc.

Y-o miniño está nas pallas
y-a Virxen está ond' él,
San Xosé tamén estaba
pasmadiño de car' él.

Fálame moi baixo, etc.

Os fillos, fillos dos ricos
nas suas camas douradas,
y-este nóso pequeniño
deitadiño n-unhas pallas.

Fálame moi baixo, etc.

OS HOMES, OS FEITOS, AS VERBAS

ALMA, sonetos de
ANTOXIO PEREIRA CARDOSO
(CATÃO VAZ), *Porto, 1920.*

Dende Camoês e Filinto Elysio, os portugueses non paran a facer sonetos, e crar' está, chegaron a adequeriren unha mau de mestres pr' ó conto. Antonio Pereira Cardoso fai belos sonetos nos qu' un misticismo panteista, moi da Raza, cheo de vagas intuiciós d' unha metempsícoses, que non é metempsícoses, comenza a s' espreguizar d' un longo sono comtiano ou spenceriano no que moitas almas portuguesas estiveron afundidas... A clave d' elo cecais está n-istes dous versos:

Mas dessa lucta d' ânsia e de incertêsa,
Nasce a visão anthérica de Deus!

(Ego sum qui sum!...)

intresante documento psicolóxico d' un esprito do nóso tempo. O neoespiritualismo moderno—que tivo e tén en toda Europa, hastra manifestaciós patolóxicas—maniféstase con certo medo en Portugal. Gracias qu' está no fondo da y-alma da Raza (saudade) mais se non quer enfrentar francamentes co cientificismo... O mundo dá moitas voltas, non hai ciclo que se non cerre e todol-os camiños pasan ó cabo por un punto ond' a y-Alma nos está agardando, de xeito que nin sendo positivista se pode un librar de non atopala un día.—V. R.

DA IMPUTABILIDADE CRIMINAL
por ORLANDO MARÇAL
Lisboa, 1920.

N-iste libro pequeno e sustancioso, libro erudito e de tésis, o notabel xurista e deputado portugués Sr. Orlando Marçal libra unha batalla contr' ó libre arbitrio... Xa temos indicado n-estas páxinas a grande influencia que tivo o positivismo no moderno pensamento portugués.

Apontemos algunhas das conclusiós espa-

lladas n-as suas páxinas: «... o homem é, simplesmente, o grau mais elevado da evolução dos organismos animaes e as sociedades umanas un produto natural, a evolução última das sociedades animaes (páx. 37)».

«O home é o produto do ambiente. Nele se forma, nele gravita, nele aje, em conformidade com o que nele ve e sente. É, por tanto, um inresponsabel, porque nâo é livre (páx. 28)».

«... O crime..., é todo ato umano lesivo, que vae encontro as normas que a sociedade adotou para sua defensa (páx. 82)».

«O acto condenabel..., desponta, vive e manifesta-se, com toda a evidencia, até real consecnção, como resultado certo das forças eterojeneas num ambiente apropiado, que impelem e poem em movimento a achacosa constitução psiquica do delinquente e que orijinam aquela particular forma anti-social que o carateriza (páx. 91).»

«...O vicio social é a cratera do crime, a atmosfera onde este depara as condições mais elementares da sua vitalidade e reprodução (páx. 89).»

«...O criminoso é uma anormalidade originaria do meio secial (páx.).»

«...Delinquencia é sinónimo de doença (páxina 69).»

«...Os crimes desminuen a medida que a educação e a instrução se alastram poderosas e, portanto, por meio desta profilaxia intelijente e necesaria, despareceriam, como as graves epidemias do pasado (páx. 112).»

N-a páxina 46 fala do «predominio avilante da força sobre o *direito natural*»; e n-a 147 califica os tribunales de «jure» de «o mais espantoso absurdo».—*A. N.*

ÉTUDES SUR
EUGÉNE MONTFORT
par LE CARDONNEL ET PIERRE LIÉVRE,
Paris, Bibliotheque des Marges, 1920.

Temos recibido un quaderno pubricado na biblioteca de *Les Marges*, con dous estudios, un de C. Le Cardonnel y-outro de P. Lièvre sobor da persoalidade do ilustre direitor d'aquela pubricación Eugène Montfort.

A persoalidade de M. Montfort é ben sinificada na moderna literatura francesa. O solo nome d'il repersenta unha volta á tradición francesa clásica, un movemento contra do estranxeirismo da época simbolista, o espertar d'un longo sono que os editores protexían, e qu'ameazaba fundir pra sempre n-un metal brilante o bo nome da literatura francesa. Dino da maor louba é o esforzo de Montfort e demais compañeiros do movemento.

A veira de Maurice Leblond, Saint Georges de Bouhelier y-outros, traballou Montfort no «Colexio d'Estética» e fundou o *Naturismo* (ou sexa a volta á sinxeleza tradicional) seguíndös, entr' algús mais: Charles Louis Phillippe, Louis Lumet e Paul Adam.

O estudio de Le Cardonnel está dedicado a faguernos unha críteca moi atinada das novelas que ten pubricado M. Montfort, e pón de manifesto o seu romantismo nas pirmeiras obras y-o da sua últema época, que fai decir a Le Cardonnel: «.... que si leurs sentiments sont romantiques, les drames qui en naissent ne sont pas racontés romantiquement.» E logo di: «Le principal interêt de ces romans est dans leur psychologie intimement liée á l'actión.» Porque M. Montfort viaxa e desenvolve os seus dramas nos sitios ond'estivo, sen nos faguer descricións pesadas da paisaxe, que leva a libros aparte, xuntando esí o viaxeiro críteco ó novelista sobrio.

O estudio de P. Lièvre abarca mais a persoalidade de Montfort, pro non é tan intresante com-ó de Le Cardonnel. Dí menos, pro é tamén dino de leutura.—*L. G. S.*

LETRAS E ARTES GALEGAS

Unha lembranza saudosa á memoria d'Eduardo Neira Mármol, curazón xeneroso e bó amigo, inxenio que principiaba a s'amostrare nas nósas letras c'un xeito persoal e moi nóvo, cando se foi pra sempre d'antre nós.

Eduardo Neira, que foi dos nósos cando *La Centuria*, seríao tamén agora. En NOS houbérase espallado o seu inxenio, enxebremente galego, xiquera il tivera escrito as suas pirmeiras cousas en castelán, e nas nósas páxinas houbera madurado en froitos definitivos.

Co escritore e co amigo, sexa a nósa lembranza saudosa.

* * *

Nóso compañeiro o pintor Farruco Lamas foise a Madrid. Vai estudal-os vellos mestres do Museu do Prado y-a faguer coñecemento c'os qu'agora traballan por alá.

Os seus amigos e compañeiros de NOS e da «Mocedá galeguista d'Ourense» despedírono c'unha comida íntema no Hotel Miño, onde todo foi a sinxela cordialidade dos que comparten o sagrado ideal do renacemento da grandeza creadora de Galizia.

Lamas voltará logo a estar conósco e cecais moi pronto ha de dar a coñecer na nósa Terra as suas obras, das que hemos ofercel-as primicias ós leutores de NOS.

* * *

Tamén Castelao, marchou pra Madrid, de paso pra Europa. NOS recibirá de cote nóvas súas. Vai cheo d'ansias d'estudo e de traballo. Voltará ainda máis aceso no amore á sua Terra, y-armado de nóvas armas pra lle dar eterna groria. E non s'ha sentir por aló moi lonxe d'ela.

HERMES, revista del País Vasco
Bilbao, Noviembre, 1920.

Coñecíamos esta revista qu'oxe está moi aumentada, amostrando a un tempo a potencialidade mental, y-a potencialidade económica, mais tamén o antusiasmo nacionalista d'aquil gran pobo. D'iste número debemos mencionar un artigo d'Eroa Pound, do qu'algún día temos mentes de sacarlle punta, y-a moita e boa información artísteca e musical que ven no artigo *Notas musicales desde Londres* de Marcos Jesús Beltrán, no titulado *Alrededor de una Exposición* por A. de la Sota e nas notas de Crisanto de Lasterra. Trai reproducións de cadros de Gustavo de Maestu e de Echevarría.

LA DOUCE FRANCE,
Octobre, 1920.

Trai: un anaco de *Le Poème de la Victoire*, un poema cívico-internacional d' Emmanuel de Thubert.—*Le Problème de l'Élite* por Gabriel Brunet. O autor estudia o pensamento de Renan sobre o papel social das élites inteleutuás: o seu ideal d' unha sociedade gobernada pol-a élite, un eco modernizado da República de Platón... Xa Plotino quixera faguer un ensaio d' ela e pedíralle unha vila ó emperador Calígula, pra realizalo: *Yonopolis*, seica na Italia do Sur. Porque non faguel-a esperencia no nóso tempo?... M. Brunet non acolle o punto de vista aristocratista de Renan, mais pensa qu' a élite tén unha misión d' orde espirtual: encarnal-o ideal d' unha época. Il láyase con Renan de que hoxe temos enrequentado o tesouro das adquisicións científicas y-elaborado as máis fondas teorías sobre do home e do universo, mais elo non se pode aproveitar pr' ó melloramento social, porque a Revolución destruiu o poder da élite, entronizando tres aristocracias: a do diñeiro, a dos funcionarios y-empregados do Goberno, e máis a dos políticos d' oficio, as que desenténdense por compreto dos intreses espirtuás da humanidade e viven entregadas, e deixan á masa entregada ó xogo das paixós e dos intreses da materia... Como remedio, M. Brunet propón preparar millor á élite, e inculcar na masa o respeito ós grandes homes... Cand' escomenzamos a leer iste traballo, agardábamos do seu autor algo máis radical e máis valente. Conclúye c' unha timideza que deixa a un na neve.—Un traballo de M. Thubert orredor da estatuaria clásica.—Máis adiante o mesmo autore dá conta dos estudios de M. Robert de la Sizeranne sobre da *Arte alemana contemporánea*. Querendo faguer arte xermánica, os pintores alemás (Frantz Stuck, Max Klinger) atoparon un mestre en Boecklin, tan namorado do antigo. Buscaron o efeutismo do colosal na pintura, na escultura, na costrución comemorativa (moimento de Barbarroxa e de Guillerme I por Gelger, estátua d' Arminius en Teuteburg). Nos pintores influíron os prerrafaelistas ingleses, os primitivos, os impresionistas franceses, Brangwyn, Segantini etcétera. No decorativo houbo o movemento de Darmestadt, en 1901, rechazando todal-as tradicións (Christiansen, Olbrich, Habich, Huber etcétera, os artistas da *Künstler-Kolonie)* y-o de Weimar, dirixido pol-o belga Van der Velde, que misturaba todol-os estilos. Na esceografía ó realismo do tempo de Wagner, sustituye o simbolismo. M. de la Sizeranne di que non hai en todo eso nada d' alemán. Recoñece un gran progreso na arquiteutura, e louba a obra macabra dos pintores (Alfred Rethel, *La Mort;* Klinger, augasfortes tituladas; *De la Mort*, Saltler, etcétera).

LA DOUCE FRANCE,
Novembre, 1920.

A disputa antre clásicos e románteco é na Francia d' unha eterna autualidá, mais hoxe coma nunca, ench' as páxinas dos boletís. Craro que se s' afonda n-ela, resulta que n-ela está todo... Mr. François Bidet trátaa en medeo-ecléutico no seu artigo *Apropos de Minerve et d'autres dieux*, anque ven a se confesar romántec. Pol-o visto iste artigo foi escrito por causa d' unha disputa iniciada por M. Julien Benda, autor d' un libro ausurdo titulado *Sur le succès du bergsonisme*, y-a quen seica dan en París certa importancia.—Unha boa gravura en pau de Saintpaul.—Unha evocación d'Edmond Pilon sobre do xardiñeiro Le Nostre.—Poemas de W. B. Yeats, o gran poeta irlandés, do que traducimos un aparte, e damol-a nota de M. de Thubert.—Nota sobre do Salón d' Outono.

REFLECTOR, *Madrid,*
núm. 1, Dbre. 1920.

Boletín internacional d' *avant-garde*, onde colaboran moitos coñecidos nósos: Salvat-Papasseit, Montes &. Segredario de Redaución, Guillerme de Torre, qu' acaba de pubricar un manifesto *verticalista* (moito verticalismo compre, o mesmo en Madrid, ond' hai tantos sabiondos a catro patas, com' eiquí na nósa Terra, ond' ademais hai poetas e pensadores y-hastra loitadores en *decúbito-supino*). «REFLECTOR» trai cousas de Barradas, de Norah Borges, Gómez de La Serna, Salazar etc., photos d' esculturas cubistas de Lipchitz, d' unha *compricada siaxeleza*, e de dibuxos de Picasso. Trai un poema d' Isaac del Vando Villar, adicado ó máis calado, máis fondo e máis *polivalente* dos inxenios ourensans: Calros Fernández-Cid. Da influencia oculta de Calros Fernández-Cid no desenrolo do movemento literario d' *avant-garde* en Hespaña, pode qu' endexamais queden datos que podan ser recollidos pol-a estoria. Il fúrtase á pubricidade e máis ás papeletas dos eruditos. Pro hai algús que sabemos ben o que hai do conto. «REFLECTOR» está ben. Hai que miralo e leelo.

LA PLUMA,
Madrid, Diciembre, 1920.

Esta revista que pubrican Manuel Azaña e Cipriano Rivas Cherif recolle nas suas páxinas as derradeiras producións d' algús mestres da época modernista: Ruben Darío, Valle-Inclán, Juan Ramón Giménez, Unamuno, Antonio Machado, y-as máis nóvas d' escritores que non son decididamente d' avant-garde. Ten un tono d' ambigüedade que lle dá intrés, podendo decirse d' ela n-outro senso, con Max Jacob que *non está situada*.

O número que relatamos trai: Ruben Darío, *Versos inéditos*.—J. R. Giménez, *Edad dorada*.—J. Moreno Villa, *Cargos*.—I. y A. Millares, *El viejo*.—L. G. Bilbao, *Melodías líricas*.—Ad. Salazar, *Apuntes para una geografía musical de Europa III Italia*. — F. Vighi, *Calendario*. — C. Rivas Cherif, *La costumbre*.—X.: *Im prompto*.—Un crítico incipiente, *Teatros; Libros y revistas* por Rivas Cherif y Salazar.—*Gacetilla*.

TEMOS RECIBIDO:

Vida Gallega. — *Acción Gallega*, órgao da «Casa de Galicia» de Buenos Aires.—*La Zarpa* (Madrid).—*La Cotorra*, semanario satíreco de Granada.—*La Ráfaga*, semanario satíreco de Vigo.

Ourense: Imprenta e Papelería de LA REGION

AGUAS MINERO-MEDICINALES
BICARBONATADO-SÓDICAS

MONDARIZ

FRÁBICA MECÁNICA DE CALZADO
DE
ANXEL SENRA
RÚA XUAN FLÓREZ
Depósito: Cantón Grande, 15 - A CRUNA

GRAN CAFÉ "LA UNIÓN,,
O MILLOR SITUADO E DE MAIS CONFORT
BILLARES - VARIETÉS - SEXTETO
Nóvos propietarios: MANUEL VAZQUEZ :-: EULOGIO ALBERTE
PEREIRA, 13 TELÉFONO NÚM. 61

"GRAN HOTEL ROMA,,
MONTADO CON TODO CONFORT E HIXENE MODERNOS :-: COCIÑA VARIADA E SANA
PENSIÓN COMPRETA DE 10 A 50 PESETAS
SITUADA NO MAIS CÉNTRICO DA CAPITAL
Progreso, 71 OURENSE Teléfono, 73

SANATORIO QUIRURXICO D' OURENSE
DIRIXIDO POR
D. Manuel Pol Piñeiro — Cirurxía xeneral y especialidás
D. Manuel Peña Rey — Xinecoloxía e partos
Istalado en sitio sano e pintoresco (carretera da Loña).
Conta con elementos precisos pr' á boa asistencia dos operados.
Moi logo istalará RÁYOS **X.**
PRA DETALLES DIRIXIRSE A UN DOS DIREITORES

TARIFA D' ANUNCIO

	Ordinario	Esclusivo
Unha plana	60 ptas.	120 ptas.
½ plana	30 »	60 »
¼ plana	15 »	30 »
⅛ plana	7'50 »	

Na cuberta esterior e follas intercaladas antr' as do testo:

Unha plana	100 »	200 »
½ plana	50 »	100 »
¼ plana	25 »	50 »
⅛ plana	12'50 »	

Os precios son por inserción. Nos abonos por mais de seis inserciós faise un desconto, no anuncio ordinario do 10 por 100 e nos escrusivos do 15 por 100.

L' UNIÓN ◆ Compañia francesa de seguros contra incendios

Subdireitor en Ourense Salvador Caneiro RUA DO INSTITUTO

NOVA AXENCIA DOS CAMIÑOS DE FERRO

Alvarado & Telmo

Despachan e tramitan toda clás de reclamaciós y-asuntos que se teñan cos camiños de ferro

PONTE MAYOR (Ourense)

NUEVO BAZAR ◆ *Ramón Puga & H.nos*

Muebles, Louza, Cristal, Prefumería, Mercería, Útiles de viaxe, Eleutricidá e pra regalos

Tendas 9 e 11 **OURENSE**

Viqueira

"A NOSA TERRA,,

BOLETIN DECENAL

Idearium das IRMANDADES DA FALA en Galicia e nas colonias galegas d' América e Portugal

PRECIOS DE SUSCRICIÓN

Na Cruña ô mes.	40	céntemos
Coste d' un número	15	»
Fora, trimestre.	1'50	pesetas
América, id.	2'00	»

REDAUCIÓN Y-ADEMINISTRACIÓN: PLAZA DE MARÍA PITA, 17, BAIXO. — A CRUÑA

"Teoría d'o Nacionalismo Galego,,

POR VICENTE RISCO

Léaa que lle dará luces pr' enxergal-os probremas da nosa Terra

PRECIO: CINCO REAS

F. Román e Saco

DROGUERÍA

E FARMACIA

Pereira, 19 Teléfono, 28

OURENSE